Plathe, Sissel F., Jens Bruun: Danmarks middelalderlige altertavler – og anden billedbærende kirkeudsmykning af betydning for liturgien og den private andagt. En katalog. 2 vol. Syddansk Universitetsforlag, Odense 2010. ISBN: 978-87-7674-416-8. 1388 s.

Recenserad av Lena Liepe

På närmare ettusenfyrahundra sidor, fördelat på två volymer i storformat som tillsammans väger dryga sju kilo, framläggs i *Danmarks middelalderlige altertavler – og annen billedbærende kirkeudsmykning af betydning for liturgien og den private andagt* dokumentation i ord och bild av halvtannat tusen bildbärande föremål, hemmahörande i eller stammande från 630 kyrkor i nuvarande Danmark. Bakom de två murstenarna står Sissel F. Plathe, museumsinspektör vid Nationalmuseet i København, och tidl. sockenpräst Jens Bruun. Varje föremål eller, med katalogens terminologi "emne", beskrivs enligt en mall där uppgift om proveniens, datering, nuvarande placering, material och mått, följs av en kortfattad beskrivning samt upplysningar om staffering (bemålning), eventuella tillskrivningar till mästare, verkstad eller grupper av flera likartade arbeten, senare åstadkomna förändringar och restaureringar, samt slutligen en litteraturlista. Posterna är ordnade alfabetiskt efter sockennamn, och med få undantag är vart och ett av de bevarade objekten illustrerat med ett eller flera färgfotografier (merparten tagna av Jens Bruun) av ypperlig kvalitet, i såväl fotografiskt som reproduktivt hänseende.

Band 1 inleds med en sammanfattande översikt över det medeltida kyrkorummets altaren, deras placering och öden efter reformationen, samt en genomgång av de i katalogen behandlade materialkategorierna ordnad i enlighet med en slags altarkonstens morfologi eller formlära, efter föremålens art samt antal och utformning av deras enskilda delar (i fråga om altarskåpen sålunda antal sidodörrar, antal figurer i corpus, mängden ingående flerfiguriga scener i relief eller måleri, och de olika varianterna av ett bestämt motiv). Band 2 avslutas med en stiftsvis uppställd förteckning över de kyrkor till vilka föremålen hör, samt en bibliografi och ett lexikon. I stället för ett register kompletteras den tryckta katalogen av en website med en databas, www.altertavler.dk, som bl.a. möjliggör sökningar på föremålstyper och motiv.

Danmarks middelalderlige altertavler är ett verk som till omfång och ambitionsnivå saknar motsvarighet i Skandinavien. Vartenda danskt medeltida altarskåp, helgonskåp, enstaka altarskulptur och skulpturgrupp behandlas, och inte nog med det: så

som undertiteln anger är också en rad andra föremålskategorier inkluderade, så som altarfrontalen i metall eller av bemålat trä, monstransskåp och monstranshus för förvaring av det konsakrerade nattvardsbrödet, kalkmålningar som antas ha fungerat som altarbilder, korstolar för kloster- och domkyrkornas kleresi, celebrantstolar för den i mässan officierande prästen, och ljuskronor med helgonbilder. I förordet anger författarna som urvalskriterium att föremålet i fråga ska uppvisa en bildutsmyckning som tyder på att det kan ha fyllt en funktion som andaktsbild. Den resulterande bredden och mångfalden i det framlagda materialet är en av katalogens verkliga styrkor: genom att överskrida de gränser som forskningen av tradition har etablerat mellan olika föremålstyper och -kategorier, har Plathe och Bruun ersatt den gängse objektsindelningen i enlighet med konstart (en arbiträr och anakronistisk, men likafullt grundfästad konvention inom disciplinen), med en funktionsorienterad behandling av föremålen på deras egna premisser som kultobjekt. Det praktfulla bildmaterialet bidrar väsentligt till att åskådliggöra den varierade karaktären hos objekten så som de framträder i dag: många arbeten är i förhållandevis gott skick, med få skador och intakt polykromi och förgyllning, medan andra är mer eller mindre defekta med brott och skador, ofta rensade för all bemålning, alternativt om- och övermålade i kulörta eller monokroma färger i sen tid, och i flera fall återanvända som delar i eftermedeltida inventariestycken. Av en del utsmyckningsarbeten återstår endast ett stycke trasigt ornament, och av andra återstår ingenting alls utöver ett omnämnande i ett visitationsprotokoll från 1500-talet, en prästinberättning från 1600-talet, eller en antikvarisk notis från 1700- eller 1800-talet: i ett fåtal lyckliga fall supplerat med en grafisk gengivelse eller en akvarellerad teckning. Allt är inkluderat, vartenda spår av ett en gång existerande föremål är dokumenterat med en egen post i katalogen.

Katalogverket utgör en sammanställning och systematisering av existerande data, medan de båda författarnas eget bidrag består av de korta och koncisa objektsbeskrivningarna. Dateringar, antaganden om tillverkningsplats, och tillskrivningar till mästare och verkstadsgrupper, baseras av allt att döma på den litteratur som är listad till varje post i katalogen. Jag skriver "av allt att döma", eftersom källorna till och kriterierna för dessa bestämningar inte kommenteras i Inledningen. Det vore orimligt att begära att författarna skulle ha gjort en förnyad självständig värdering av tidpunkt och plats för tillverkningen av av vart och ett av föremålen: grundvillkoret för hela inventerings- och dokumentationsarbetets genomförande har varit att man har kunnat basera sig på existerande litteratur och arkivmaterial. Inte desto mindre borde de metodologiska utgångspunkterna för den (mestadels) äldre forskningens bestämningar i dessa avseenden ha redovisats och diskuterats i inledningen, och som ett minimum borde källorna till dateringarna och mästar-/verkstadstillskrivningarna av

objekten ha angetts i katalogen. Det inger inte förtroende att "Kirkebrochure u.å." i flera fall står upptaget i litteraturförteckningen, och någon gång som källa (sålunda t.ex. band 1 s. 347, om den eventuella tidsfästningen till 1471 av altarskåpet i Haderslev kirke).

Verkets undertitel, *– og anden billedbærende kirkeudsmykning af betydning for liturgien og den private andagt*, reser krav på en närmare bestämning av dessa, för materialurvalet uppenbarligen premissgivande, begrepp. Författarna upplyser i förordet att de har valt att inkludera alla slags bildbärande objekt som de menar kan ha haft betydelse som andaktsbilder, men de gör inga ansatser till dryftning på principiellt grundlag runt denna ingalunda självförklarande eller entydiga kategori: hur avgränsas andaktsbilden gentemot andra sakrala visuella element i kyrkorummet, och vilken funktion, mera specifikt, föreställer man sig att den har fyllt i andakten – och för vem? Samma summariska behandling ges det övergripande begreppet liturgi: det konstateras att kombinationen av kalkmålning och väggfast monstransskåp i Jetsmark kirke är viktig för förståelsen av monstransskåpens betydelse i liturgin (band 1 s. 18), och att altarskåpen kunde vara försedda med ett eller två par flygeldörrar beroende på liturgiska behov (band 1 s. 23), men det är också allt: vilken betydelse och vilka behov, eller vilken liturgi, som avses specificeras inte. Det påföljande avsnittet om "Teologi og billede" kompenserar inte för denna brist; det begränsar sig till en elementärt hållen kommentar på strax över en halv sida, om förändringar i utformningen av valda bildmotiv från 1100-talet till senmedeltiden.

Ovanstående anmärkningar skall inte skymma för det faktum att produktionen av *Danmarks middelalderlige altertavler* är en prestation av ett format som framstår som närmast osannolik i dag, när databaser på internet i allt högre grad ersätter kataloger i tryckt form. Fördomsfriheten i valet av föremålskategorier, ambitionen till totalredovisning av alla existerande och kända objekt inom dessa kategorier, samt den tekniska kvaliteten på själva produkten, gör de två volymerna till veritabla skatter för envar med intresse av skandinavisk medeltida kyrkokonst och kyrkoinredning.

Lena Liepe (f. 1962) professor i kunsthistorie vid Institutt for Filosofi, Idé- og Kunsthistorie og Klassiske Språk, Universitetet i Oslo, Pb. 1020 Blindern, 0315 Oslo. Forskningsfält: medeltidens bildkonst och byggande i Norden och Nord-Europa; bokmåleri; bildtolkning och bildförståelse; teori och metod i studiet av medeltidens konst; historiografi. Har bl.a. publicerat *Den medeltida träskulpturen i Skåne. Produktion och förvärv* (1995), *Medieval Stone Churches of Northern Norway. The Interpretation of Architecture as a Historical Process* (2001), *Den medeltida kroppen. Kroppens och könets ikonografi i nordisk medeltid* (2003), *Studies in Icelandic Fourteenth Century Book Painting* (2009).